

„SAMOSTATNÉ MYŠLENÍ“ A „PRAVDOMLUVNOST“ – ÚVAHY KE KANTOVĚ ZETETICKÉ METODĚ

Margit Ruffing

*Praktický filosof, učitel moudrosti pomocí
ponaučení a příkladů, je filosofem ve vlast-
ním smyslu. Neboť filosofie je idea dokonalé
moudrosti, jež nám ukazuje poslední cíle lid-
ského rozumu. ([1], 9:23)*

„Napětí mezi vědou a humanitním vzděláním“ je pro Kanta v jistém smyslu východiskem filosofie samé, jež je určena v jeho „Úvodu“ k *Logice* jako „rozumové poznání z pouhých pojmů“ nebo také, jak stojí v *Kritice čistého rozumu*, jako „zákonodárství lidského rozumu“ ([2], B868). Filosofie je bezpochyby pro Kanta a i po něm vědou: její vědeckost, tj. nutná a obecná platnost, se zakládá na aprioritě jako v čisté matematice a čisté přírodovědě. Obsahově a podle svého „světového pojmu“ (Weltbegriff)¹ je, jak se Kant vyjadřuje, vědou „o posledních cílech lidského rozumu“ ([1], 9:23) – a to jí propůjčuje (ve srovnání s jinými disciplínami) „absolutní hodnotu“, jí vlastní důstojnost (srov. [1], 9:23) – nebo „vědou o nejvyšší maximě užití našeho rozumu [...], pokud se maximou rozumí princip volby mezi různými účely.“ ([1], 9:24) Označuje-li druhý pól onoho napětí, „humanitní vzdělání“, průběh a výsledek duchovního formování člověka až k úplnému uskutečnění jeho lidského bytí (Menschsein) – jeho humanity –, je nasnadě přiznat filosofování jako projevu spontánní a zároveň rodově zaměřené (gattungshaft) lidské poznávací schopnosti (Erkenntnisvermögen) ‚rozumu‘ v antropologicky-pedagogickém kontextu zvláštní význam. Kant ale nebyl žádný „teoretik vzdělávání“; přesto vyslovil úvahy k pedagogice a didaktice, jež mohu být ještě i dnes – možná dokonce více než kdy jindy – určující.² Nejen ze svědectví jeho posluchačů je o Kantovi známo, že své úvahy přenášel také do praxe: důležitým dokladem toho je jeho *Zpráva o zřízení jeho přednášek v zimním*

¹ Pojmy hrající klíčovou roli v Kantově systému jsou uvedeny i v originále. (Pozn. překl.)

² Zde budiž poukázáno na článek Rudolfa Mahlera [3].

semestru 1765/66 ([4], 2: 303–313), v níž lze nalézt výklady jeho tzv. zetetické metody a ohlášení přednášek o metafyzice, logice, etice a fyzické geografii, jež jsou připraveny podle tohoto „nového způsobu výuky“. Tento text ukazuje, jak vážně bral Kant svou docentskou činnost: kladl si nejen úlohu poučit dospívající mladé muže o stavu výzkumu v různých vědeckých odvětvích, nýbrž spatřoval svou povinnost v nápomoci žákům k „osvícenému“, tj. jasnému sebepochopení a pochopení světa.

Následující úvahy o Kantově „didaktice filosofie“ mají být příspěvkem k objasnění pozice vyučujícího i posluchače filosofie z hlediska Kantova pojetí rozumového výkonu z rodově zaměřené spontaneity jako původu bytostné lidskosti, humanity. V prvním oddíle bude proto objasněn význam a nezbytnost samostatného myšlení (Selbstdenken) jako podmínka a výraz filosofické vědy. Z toho plyne didaktický koncept, jež Kant nazývá zetetická metoda; ten bude představen v druhém oddíle. Závěrem je třeba zjistit, zda a do jaké míry je dle Kanta potřebná morální integrita vyučujícího při zprostředkovávání filosofie, příp. při podnětu k filosofování, což se dá ukázat na pojmu pravdomluvnosti (Wahrhaftigkeit), jenž může být pojímán i jinak než teologicky.

Filosofování jako samostatné myšlení

V „Úvodu“ k *Logice* se nachází Kantův slavný pokus o definici filosofie, ve níž je rozlišováno pojetí podle školského pojmu a podle světového pojmu (o tom ještě blíže v 3. oddíle). Na závěr tam stojí lapidárně: „Nikdo se nemůže nazývat filosofem, kdo neumí filosofovat. Filosofování je možné se ale naučit jen cvičením a vlastním užíváním rozumu.“ ([1], 9:25) Z výkladů, jež se zaměřují na lidi zabývající se filosofií, vyplývá, že v oboru filosofie a ve filosofii celkově, tj. podle školského a světového pojmu, jde o *filosofování*, které může být cvičeno a naučeno. „Filosofii“ ve smyslu již uskutečněného filosofování a jeho výsledků se proti tomu nedá naučit, „již z principu“, říká Kant, „protože ještě není.“ ([1], 9:25) Ale i kdyby tomu tak bylo, i kdyby existovala závazná filosofie, nestali by se filosofové ti, kteří se ji naučí: „Pravý filosof musí jako samostatný myslitel svobodně a sobě vlastním způsobem používat svůj rozum, ne otrocky napodobovat.“ ([1], 9:26) Existující filosofické systémy mohou posluchači potom chápat „jako dějiny používání rozumu [...] a jako objekty k procvičení jejich filosofického talentu.“ ([1], 9:26)

Podstatné pro pěstování filosofie jako samostatného myšlení je, že „pravé“ filosofování vytváří rozumové poznatky, tj. poznatky *ex principiis*, a neopakuje poznatky historické *ex datis* (jež Kant vůči nim staví do protikladu).

Nyní je ovšem myslitelné, že produkty cizího rozumu mohou být tím vlastním, tedy ve vlastním myšlení reprodukovány – pak se ale z původně objektivních a subjektivně racionálních poznatků stávají pouhým napodobujícím používáním rozumu poznatky subjektivně historické a ty by Kant jako filosofické neoznačoval. O samostatné myšlení se tak jedná pouze tehdy, pokud je objektivně racionální poznatek – tj. ten, který je není založen empiricky, nýbrž v myšlení – vytvořen také subjektivně racionálně – tj. vlastním svobodným užitím rozumu – a pouze tehdy je možné mluvit o *filosofickém* poznání. Přitom obsah nemá rozhodující význam; může se dost dobře jednat o vědění, které jiní již nabyli nebo mohou nabýt, aniž by tím byla snížena hodnota subjektivně racionálního poznání. Vždyť filosofické vědění nelze nabýt jako majetek, ježž mohu po nabytí nazývat mým vlastním,¹ nýbrž vzniká a tkví v provádění reflexe samotné, Kantovými slovy: ve vlastním používání rozumu, v samostatném myšlení neboli filosofování.

Odtud vyplývá, že postup takového získávání vědění si zaslouží zvláštní pozornost. Probíhá podle zásady, jež má zajistit, že 1. jako metoda může být aplikována na veškeré obsahy („filosofie se zabývá vším“ ([1], 9:23)), 2. odpovídá charakteru filosofování jakožto subjektivně a objektivně racionálního poznávání a 3. může být zprostředkována, čili je naučitelná a vyučovatelná. Kant tak uzavírá svůj „Úvod“ k *Logice* poznámkou:

„Účel cvičení v samostatném myšlení čili filosofování budeme tak muset spatřovat spíše v metodě našeho používání rozumu než v samotných větech, k nimž jsme touto metodou došli.“ ([1], 9:26)

Zetetická metoda dle Kanta

Pojem „zetetický“ užívá Kant zřídka; ve dvou *Reflexích k metafyzice*² stojí v protikladu k pojmu „dogmatický“ – tzn. ve významu, který má také v [4], tam je ale vztažen k metodě, tj. dle Kanta k postupu podle zásad. Oznámení přednášek z let 1765/66 totiž obsahuje, komprimováno v pojmu zetetické metody, ohlášení změněného „pojmu způsobu výuky“ ([4], 2:313), jež překračuje samotný program výuky a do určité míry přesahuje i obory. To musí být blíže vysvětleno:

¹ Mohli bychom se ptát, zda to neplatí pro jakékoliv, tzn. nejen pro filosofické vědění; proti tomu lze namítnout, že v přírodovědeckém výzkumu je běžnou praxí jeho výsledky vlastnit, patentovat, prodávat apod.

² R 3957, M XXXXVIII, ([5] 17:365); R 4455, ([5], 17:558).

Jakékoliv vyučování musí podle Kanta odpovídat „přirozenému pokroku lidského poznání“ a ten probíhá takto: Nejprve se rozvine intelekt (Verstand) a sice tím, že vycházejí ze zkušenosti „dospěje k názorným soudům a přes ně k pojmům“ ([4], 2:305); poté rozum pospojuje pojmy do kauzálních vztahů; a teprve pak je možná věda, skrze její poznatky vyvstává z principů závislých na zkušenosti „dobře organizovaný celek“. Pro vyučování, příp. pro učitele to znamená, že je třeba „vytvářet“¹ nejprve lidi *intelektuální* (verständig), pak *rozumné* (vernünftig) a nakonec *učené*. Tento přirozený vývoj lidských poznávacích schopností musí učitel zohledňovat a z něj vyplývá adekvátní výuková metoda, již Kant označuje jako „pravidlo jednání“ a popisuje následovně:

„Pravidlo jednání je tudíž toto: nejprve navodit intelekt a urychlit jeho růst tím, že se cvičí v zkušenostních soudech a bedlivě sleduje, o čem jej mohou poučit porovnávané počítky (Empfindungen) jeho smyslů. Od těchto soudů či pojmů nemá podniknout žádný smělý skok k těm vyšším a odlehlejší, nýbrž má tam dospět po přirozené a prošlapané pěšině nižších pojmů, jež jej pozvolna vedou dále; vše ale v souladu s onou intelektuální způsobilostí, které dalo nutně vzniknout předchozí cvičení, a ne podle těch, které o sobě učitel vnímá nebo věří, že vnímá, a které též mylně předpokládá u svého posluchače. V krátkosti, má se učit nikoliv *myšlenky*, nýbrž *myšlení*; nemá se *nosit*, nýbrž *vodit*, pokud se chce, aby v budoucnu obratně *chodil*.“ ([4], 2:305)

Vzdělávání nižších intelektuálních sil – smyslů, obrazotvornosti, paměti – začíná a odehrává se především v dětství prostřednictvím rodičů a základních vzdělávacích institucí; vyšší intelektuální síly – intelekt, soudnost, rozum – se rozvíjejí po celý život a je třeba je prohlubovat podle výše zmíněného pravidla, a sice zcela nezávisle na aktuálním učivu; neboť schopnost (Fähigkeit) rozumět může být cvičením zvýšena a dovršena, ale teprve samostatný výkon rozumění vede k cíli: žák „se nemá učit *myšlenky*, nýbrž *myšlení*“.

Doposud řečené platí pro všechny oblasti vědy a vede k vědeckému poznání vůbec; filosofie je zde požadována ve zcela neobyčejné míře, neboť na rozdíl od jiných oborů, jež jsou zcela nebo převážně historické povahy, chybí filosofii v materiálním ohledu „společenské měřítko“ ([4], 2:308). To souvisí s tím, že filosofie není žádná hotová disciplína – a pravděpodobně ani nikdy nebude (mohli bychom dodat 200 let po Kantově smrti; on sám nedělal žádné předpovědi, nýbrž vycházel ze skutečné situace své doby). Neboť filosofie nemá žádnou *učební látku* ve vlastním smyslu: ani vlastní zkušenost, ani cizí

¹ Pro Kantovo užití tohoto slova srov. [4], 2:305.

svědectví, nic ve skutečnosti daného, co, jak říká Kant, „je tak k dispozici a zároveň k zaznamenání“ ([4], 2:307) a co vede k „hotové“ filosofii. Pro žáka to znamená, že se nemůže „naučit filosofii“ jako jiné předměty – musí se naučit filosofovat: „promýšlet metodu samotnou a usuzovat jsou schopnosti, které učeník vlastně hledá“ ([4], 2:307). Výsledek vyučování tak nespočívá v obsahových určeních, jež je možné uložit do paměti a opět vyvolat, nýbrž ve výkonu myšlení samotného. Ten není bezprostředně naučitelný, nýbrž se dostavuje spontánně a samostatně pomocí cvičení podle vhodného metodického postupu. Pro učitele to znamená nalézt a použít – v Kantově době: novou – metodu, která je filosofii vlastní a přiměřená a která žákům dává návod k filosofování, tzn. k samostatnému myšlení; poněvadž neexistuje „kniha moudrosti“, závazná příručka, na níž bychom se mohli odvolávat. O tomto postupu, na nějž se samostatné myšlení zaměřuje, platí: „Osobitá metoda vyučování světové moudrosti je zetetická, [...] to jest pátravá ...“ ([4], 2:307)¹

Tím je *nepřímo* zodpovězena otázka, co je pak třeba ve filosofii hledat a zkoumat: Je to samotná moudrost, s níž se můžeme filosofováním sblížit. Jako ideál zůstává objektivně nedosažitelná; subjektivně jí odpovídá ustavičné hledání nepřetržité, neukončitelné zdokonalování rozumové schopnosti (Vernunftvermögen). V *Antropologii* se nachází definice moudrosti jako „idea zákonně-dokonalého praktického užití rozumu“ ([6], 7:200). Být vybaven takto chápanou moudrostí znamená požadovat od člověka snad příliš, stojí dále. Nebo v *Opus postumum*: Moudrost „není atributem člověka“ (AA, 21:130). Rozumí se samo sebou, že je ale třeba o ní jako o ideál úplného a dokonalého užití rozumu usilovat. V průběhu tohoto sblížování je postupně pochopitelné, co se dá popsat následovně: rozum učí sám sebe a seznamuje se s vlastním zákonodárstvím, a tím se stává schopným ke kritice sebe sama, v teoretickém i praktickém ohledu. Poznává své „poslední cíle“.

Správně pochopený a intelektuální schopnosti přiměřený způsob výuky, jak si Kant představuje, tím předpokládá náhled, že filosofování spočívá v hledání „světové moudrosti“, systematicky a metodickým postupem bude „nalezeno“ povědomí o posledních účelech lidského rozumu. To je jednak obsah vědy „filosofie“, jednak účel každé vědy vůbec: „Neboť věda má vnitřní, pravou hodnotu pouze jako orgán moudrosti.“ ([1], 9:26) Pro filosofa v pozici vyučujícího to znamená, že on sám musí mít probádány „1)

¹ „Zetetický“ od řec. *zetein*, hledat, pátrat.

zdroje lidského vědění, 2) rozsah možného a užitečného užití veškerého vědění a konečně 3) hranice rozumu“ ([1], 9:25).¹

To je enormní požadavek. Ve filosofii se jedinečným způsobem setkávají funkce akademické činnosti, dnes nazývané „výuka“ a „výzkum“. Filosofické vzdělávání žáků má jen jeden účel: aktivovat spontaneitu nejvyšší poznávací schopnosti rozumové bytosti člověk na základě pokud možno dobře rozvinuté intelektuální činnosti. Historická filosofie slouží tomuto účelu, jinými slovy: „látka“ filosofie není samoučelem, nýbrž tvoří „prošlapaný chodník“² na cestě od chápání, rozumění, souzení k samostatnému myšlení, tj. filosofování. Podle toho to nejsou *obsahy*, jež mohou být zprostředkovávány ve filosofické výuce, nýbrž *hledání* těch, jež platí s nejvyšší nutností a obecností a jež dostojí kritériím vědy. Krátce řečeno: vyučování filosofie zprostředkovává vědomí ‚nedokončené‘ disciplíny nejlépe odpovídající *zkoumání* sebe sama. Výzkum tak není jen předpokladem adekvátní výuky, nýbrž zároveň její metodou. Zetetické filosofování znamená hledající tázání, systematicko-kritické pídění se po již nalezených odpovědích; konečný účel takového bádání ovšem překračuje dané odpovědi a směřuje k rozvinutému porozumění sobě i světu rozumové bytosti člověk.

Co tedy ono předkritické oznámení přednášek z let 1765/66 představilo jako nový způsob výuky, může také sloužit jako program kriticismu, k jehož konečnému překonání stále ještě nedošlo. I když *Opus postumum* dokumentuje, že Kant v celé své filosofické tvorbě usiloval o systémovou totalitu jakožto výsledek – že pokládá za možný systém zahrnující fyziku i metafyziku jakožto výraz ideálu člověka, světa a boha –, stejně tak dokumentuje i ztroskotání tohoto projektu. To ale v žádném případě nesnižuje význam a aktuální revelaci kantovského programu pro vědecké filosofování, z jehož výkonu samotného – a pouze z něj – může filosofující získat jasné (tj. ‚osvícené‘) porozumění svému lidskému bytí. Profesionálně bádající (zeteticky filosofující) dojde nakonec k výsledku, že může – a má – přispět k ‚povýšení‘ toho nejlepšího (‚Beförderung des Weltbesten‘) tím, že vyučuje, mj. na historické látce, cvičení samostatného myšlení.

To vede k následujícím závěrečným úvahám: Sebe porozumění rozumové bytosti není myslitelné bez lidského bytí jiných, k nimž musím vždy již být ve vztahu, a implikuje vědomí její rodovosti a tím spočítá na praktické schopnosti (Vermögen) rozumu. V praktickém smyslu odpovídá samostat-

¹ Srov. výklady v návaznosti na čtyři slavné otázky, jež charakterizují „pole filosofie“ podle světového pojmu.

² Srov. výše citát ([4], 2:305).

němu myšlení specifické smýšlení či postoj, jenž zaručuje jeho autenticitu: pravdomluvnost. Tato souvislost bude teď blíže rozvedena v 3. oddíle.

Samostatné myšlení a pravdomluvnost

Nejprve je třeba uvážit ještě jednou zvláštnost vědecké filosofie v kantovském chápání, jež z filosofa činí „zákonodárce rozumu“¹. V kontextu „Úvodu“ do *Logiky* stanovuje Kant konečný cíl filosofování – jak bylo úvodem zmíněno, rozlišuje přitom filosofii dle školského a světového pojmu. V prvním ohledu směřuje filosofie ke spekulativnímu vědění, jež je třeba pokud možno chytře a šikovně sesbírat. Takto vzniklá „zásoba rozumových poznatků“ je uspořádána systematicky a podle ideje celku. K tomu jsou dána pravidla užití rozumu, jež slouží k dosažení právě platných do jisté míry libovolně určených účelů. Výsledkem takové, tzn. chápané dle školského pojmu, filosofie je výuka obratnosti (*Geschicklichkeit*). Proto nemůže existovat filosofie dle *světového pojmu*; postupuje totiž hledajíc „moudrost“ – zeteticky – tak, že se táže, zda a jak mnoho přispívá získané vědění, příp. vědění, jež je možné získat, k poslednímu cíli rozumu; co má trvání, funguje jako „učení moudrosti“ a, pokud se jedná o vyučovatelné zásady, jako „zákonodárkyně rozumu“ ([1], 9:23). Zde se tedy nejedná o účelově orientovaná hypotetická pravidla k šikovnému užití rozumu, nýbrž o v něm spočívající zákon samotný, jenž platí kategoricky. Filosof se tudíž tím, že „nalezne“ vědomí zákona a „objeví“ druhé, stává podle Kanta „zákonodárcem“ rozumu ([1], 9:23).

Úlohu filosofa můžeme konkretizovat za těchto okolností s pomocí Kantových výkladů o domnění (*Fürwahrhalten*) v „O mínění, vědění a víře“² následovně: musí se starat o to, že subjektivní příčiny jsou odlišitelné od objektivních důvodů tím, že odhaluje „klamně domnění“: „pak odhalujeme zdání a nebudeme jím už klamáni“ ([2], B849), vysvětluje Kant v „Nauce o metodách“ *Kritiky čistého rozumu*. Jinými slovy: Mínění je nutné vytřídit, přesvědčení přezkoumat jinými podle kritérií sdělitelnosti a srozumitelnosti; teprve na tomto základě vzniká to, co můžeme nazývat objektivní vědění.

Proto ve filosofování, tzn. v pátrání po rozumovém poznání nezávislém na zkušenosti, nastává propojování problematických soudů s *pravdou*: domnění nějaké věty je přezkoumáváno na dostatečnosti její platnosti. Jestliže je

¹ Srov. výše citát z ([1], 9:23) a ([1], 9:24)

² Odvolávám se tím na odpovídající kapitolu nauky o metodách *Kritiky čistého rozumu*, 3. Odstavec Kánonu čistého rozumu, [2], B848nn.

myslíci *přesvědčen* o pravdě svého názoru, mluví Kant o subjektivní dostatečnosti. Teprve tehdy, pokud je průkazné objektivně dostačující domnění myšlenky, názor je tudíž spojen s jistotou, může být řeč o „věděni“.

Zkouška, zda se něco domníváme (*für wahr gehalten*) přesvědčivě, spočívá v tom, že to musí být sdělitelné, nebo, jak to Kant vyjadřuje: ve sdělitelnosti leží možnost „shledávat domnění platným pro každý lidský rozum“ ([2], B848). Vlastní přesvědčení tak *jen pak* přesahuje „soukromou platnost“ („*Privatgültigkeit*“), pokud se podaří důvody platné pro jednoho sdělit jinému intelektu. Neboť pak je dle Kanta oprávněná přinejmenším domněnka, že shoda se soudem spočívá „bez ohledu na různost mezi subjekty [...] na společném základě, totiž na objektu“ ([2], B848), čímž může být vykázána pravdivost soudu. A to neznamená nic jiného než, že jak subjektivní tak i objektivní domnění je opodstatněné a je dosaženo se zřetelem na jistotu soudu. (Srov. [2], B848nn) Pouhá nepřezkoumána či nesdělitelná mínění, jež určujeme jako subjektivně nebo objektivně nedostatečné domnění, nemají ve filosofii co hledat: „V soudech z čistého rozumu není vůbec dovoleno *mínit*“ ([2], B850).

Poslední aspekt, jenž je relevantní pro naši tematiku adekvátní metody filosofického vyučování, se tedy týká sdělitelnosti přesvědčení. Přesně to v posledku obsahově určuje proces učení se filosofování: střetnutí vlastního rozumu s přesvědčeními cizího rozumu a hledání objektivního důvodu potenciální shody. Tento proces se týká jak učícího se, tak i vyučujícího, jemuž převážně přísluší komunikativní funkce a jenž – Kantovými slovy – přináší „prubířský kámen domnění“, možnost sdělení soudů a myšlenek.

Pro vyučujícího má právě tato úloha vztah k jeho rozumovému sebeporozumění a sice v praktickém ohledu. Můžeme zde mluvit o morální dimenzi vyučování. Neboť předkládání soudů, jež jsou výrazem přesvědčení, jejich zpracovávání a vysvětlování cizímu, zatím necvičenému rozumu se může odehrát pouze způsobem ‚hodným filosofie‘, pokud vyučující dostojí své povinnosti pravdomluvnosti. V § 9 „Nauky o ctnosti“ ([7], 6:429–31), „O lži“ mluví Kant v souvislosti se „sdělováním myšlenek“ o pravdomluvnosti jakožto o povinnosti vůči sobě samému: „Člověk jako morální bytost (*homo noumenon*) nemůže sebe sama jako fyzickou bytost (*homo phaenomenon*) používat jako pouhý prostředek (jazykový stroj), jenž by nebyl vázán na vnitřní účel (sdělováním myšlenek), nýbrž je vázán podmínkou shody s prohlášením (*declaratio*) prvního a je povinován pravdomluvností vůči sobě samému.“ ([7], 6:430) To se týká každého člověka jako rozumové bytosti čili, že je vždy také morální bytostí – o co více pozornosti je třeba směřovat na pravdomluvnost těch, jimž je „sdělování myšlenek“ profesí?

V maximách, jež Kant v *Antropologii* nazývá předpis vedoucí k přiblížení k moudrosti, se setkávají samostatné myšlení a pravdomluvnost; jsou to „1.) samostatné myšlení, 2.) sebe (při komunikaci s lidmi) myslet na místě jiných, 3.) kdykoliv myslet se sebou souhlasně.“ ([6], 7:200) Tyto maximy mají přímou souvislost s tím, že každý je vůči sám sobě povinován nakládat se svou vlastní osobou i s každým jiným jako se součástí „rozumové přirozenosti“ („vernünftigen Natur“), jež sama existuje jako účel sám o sobě. Myslet sebe při komunikaci (Mitteilen) s lidmi na místě druhého či myslet se sebou souhlasně (einstimmig) jsou tak vždy vůdčí maximy „učitele moudrosti“, každého, kdo učí druhé filosofii, jež přezkoumává subjektivní domněnky vzhledem k způsobilosti k objektivitě, přezkoumává jeho potenciální vědomostní obsah. Tímto jednáním si je vědom své povinnosti upřímnosti, jíž Kant definuje jako „pravdomluvnost v prohlášeních“ ([7], 6:429), poněvadž odpovídá zákonu rozumu jednat tak, „abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“ ([8] 4:429). Filosof jako ‚zákonodárce rozumu‘ má povědomost o své povinnosti k pravdomluvnosti ve sdělování myšlenek, aniž by bylo možná jak subjektivní jistota, tak i objektivní vědění o předmětu poznání. Pravdomluvnost ve filosofování znamená: přiznat nedokonalost, nehotovost této disciplíny. Bez pravdomluvnosti učitel dle Kanta zneužívá „důvěru společné bytnosti“ ([4], 2:307); ve stejném kontextu to znamená, že mládež se podvádí „předstíráním již hotové moudrosti [...], z čehož pramení šalba vědy, jež platí za bernou minci pouze na jistém místě a mezi jistými lidmi, všude jinde má však špatnou pověst“ ([4], 2:307). Zkrátka: kdo vyučuje „filosofii“ bez pravdomluvnosti, lže; nenapomáhá ani vědě, ani vzdělání. Zetetická metoda jakožto ono adekvátní filosofování, při němž se bádání a vyučování vzájemně podmiňují jako v žádné jiné disciplíně, vytváří vědomí *jednoho* rozumu, jež sám sebe podrobuje kritice v teoretickém i praktickém ohledu.

Ve smyslu „povýšení toho nejlepšího“ tak, pokud bereme Kanta vážně, přísluší právě těm, jež stojí ‚v napětí mezi vědou a vzděláním‘, nelehká, ale také ne nedůležitá úloha: neboť jestli si věda má klást otázku, do jaké míry slouží lidskosti, musí nejprve existovat někdo, kdo nepřestane si tuto otázku klást a kdo nebude pokládat konečný účel světové moudrosti za údajnou neutralitu výzkumu, která v praxi nikdy nenastane, pokud budou existovat lidé, kteří bádají.

Přeložil Jakub Mácha